

Tusculum

2024
SOLIN-17

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonći Čičerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Dražan Maršić
Ivana Odža
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Izrada UDK-a

Iva Kaić

Tisak

Jafra Print d. o. o.

Naklada

500 primjeraka

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

17

Solin, 2024.

Sadržaj

7-14	Dino Demicheli	Nadgrobní titul obitelji <i>Trosius</i> pronađen u zapadnim salonitanskim bedemima
15-32	Irena Radić Rossi – Alice Lucchini	Drugi rimski brod na Trsteniku u Kaštel Sućurcu
33-41	Inga Vilogorac Brčić	<i>Matres Delmatarum</i> Kult Velikih Majki u Saloni
43-63	Luka Donadini	Religija, kult i moralnost u Saloni (III) Etička misao u nadgrobnome natpisu
65-85	Nada Topić	Prilog poznavanju povijesti knjižnica i čitaonica na području Solina
87-101	Marko Matijević	Građa iz solinske povijesti (II)
103-119	Blanka Matković	Djelovanje poslijeratne protukomunističke »reakcije« u Solinu kroz UDB-in dosje Živka Grubića (1950. – 1952.)
121-150	Žana Medved – Marko Matijević	Solinske teme na filatelističkim izdanjima Hrvatske pošte
151-180	Mirko Jankov	Iz repertoara Pučkih pivača Gospe od Otoka – Solin: Osam reinterpetiranih napjeva
181-190	Ivana Odža	Izvandomovinska čežnja Duške Crmarić Tomašić
191-192		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Nada Topić

Prilog poznavanju povijesti knjižnica i čitaonica na području Solina

Nada Topić
Gašpini 6A
HR, 21210 Solin
nada.topic@gmail.com

U radu se na temelju sadržajne analize sačuvanih arhivskih i drugih izvora (periodika, usmena povijest) te postojeće literature prikazuje djelovanje knjižnica i čitaonica na području Solina od druge polovine 19. stoljeća do danas. Izvori pokazuju kontinuitet knjižnične djelatnosti koja je bila organizirana u različitim oblicima (školske knjižnice, župne knjižnice, privatne knjižnice, pučke knjižnice i čitaonice, knjižnice radnih i sindikalnih organizacija i poduzeća, narodne knjižnice, bibliobus). Rad knjižnica i čitaonica sagledava se u kontekstu vremena njihova djelovanja kao i heterogenih korisničkih skupina kojima su služile.

Ključne riječi: Solin, povijest knjižnica i čitaonica, školske knjižnice, pučke knjižnice, tvorničke knjižnice, narodne knjižnice

UDK: 027.1/.9(497.5 Solin)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 17. lipnja 2024.

Uvod

U istraživanjima povijesti knjige i čitanja posebno mjesto zauzimaju knjižnice i čitaonice kao važan dio infrastrukture koja je omogućavala pristup čitatelja knjigama i pisanoj riječi. Iako je u Hrvatskoj objavljeno nekoliko pregleda povijesti hrvatskih knjižnica i knjižničarstva,¹ kao i više istraživanja o povijesti pojedinačnih knjižnica i čitaonica, najčešće povodom obljetnica njihova rada, ne može se reći da je povijest hrvatskoga knjižničarstva posve poznata. Još je mnogo praznina koje je potrebno popuniti novim istraživanjima i uvidima kako bi slika bila jasnija i kako bi njome bili obuhvaćeni različiti segmenti knjižničkoga poslovanja.

Cilj ovoga rada je istražiti i prikazati povijest knjižnica i čitaonica na području Solina od sredine 19. stoljeća do danas uzevši u obzir njihovu različitu namjenu i korisničku populaciju kao i društveno-povijesne okolnosti njihova djelovanja. O djelovanju knjižnica i čitaonica na području Solina u postojećoj literaturi nema mnogo podataka. U monografiji posvećenoj radu Kulturno umjetničkog društva *Zvonimir* Mravince, autor Josip Marović navodi postojanje pučke čitaonice u Mravincima početkom 20. stoljeća

te kasnije njezino djelovanje pri KUD-u *Zvonimir*.² Marko Matijević i Mladen Domazet u knjizi *Solinska svakodnevica u osvjet novoga doba* kratko se osvrću na postojanje pučkih knjižnica i čitaonica u prvoj polovini 20. stoljeća, posebno na knjižnicu i čitaonicu pri Sokolskom društvu.³ Vesna Mihanović autorica je kratkoga teksta *Iz povijesti solinskih knjižnica i čitaonica*, objavljena u publikaciji *Knjižnica – novo srce grada* povodom desete godišnjice rada Gradske knjižnice Solin u kojem općenito piše o razvoju knjižničarstva u Hrvatskoj, a zatim vrlo kratko, referirajući se na knjigu Marka Matijevića i Mladena Domazeta, navodi postojanje pučkih knjižnica i čitaonica u Solinu.⁴ Također, navodi mogućnost postojanja sindikalnih knjižnica pri solinskim tvornicama o kojima nema nikakvih istraživanja, te donosi nekoliko podataka o djelovanju ogranka Narodne knjižnice Split u Solinu i bibliobusne službe sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća.

Sva tri rada poslužila su kao poticaj i polazište za daljnje istraživanje povijesti knjižnica i čitaonica na području Solina. U istraživanju prikazanom u ovom radu korišteni

1 A. Stipčević 2008; J. Stipanov 2015.

2 J. Marović 2015.

3 M. Matijević – M. Domazet 2006.

4 V. Mihanović 2007.

su arhivski i drugi izvori (periodika, usmena predaja), a rezultati su izloženi kronološki počevši sa školskim knjižnicama, zatim pučkim knjižnicama i čitaonicama, tvorničkim knjižnicama te narodnim knjižnicama. Istraživanjem nije bilo moguće obuhvatiti sve segmente knjižničnoga poslovanja (prostor, osoblje, korisnici, građa, posudba, financiranje, upravljanje...), već su navedeni oni podatci do kojih se moglo doći, ovisno o istraživačkim izvorima. Također, neki segmenti poslovanja pojedinih knjižnica zaslužuju opširnije i detaljnije istraživanje koje premašuje intenciju ovoga rada da pruži uvid u kontinuitet i raznolikost knjižnične djelatnosti na području Solina. Primjerice, mogla bi se napraviti detaljnija sadržajna analiza fondova pojedinih knjižnica, istražiti postoje li dodatni podatci o posudbi, kao i strukturi i broju korisnika itd. Posebno bi bilo zanimljivo detaljnije istražiti rad tvorničkih sindikalnih knjižnica o kojima općenito nema puno podataka.

Školske knjižnice

Uvođenjem obveznoga početnog školovanja, odnosno niže pučke škole, u drugoj polovini 19. stoljeća na hrvatskom povijesnom prostoru stvaraju su uvjeti i za oformljivanje prvih školskih knjižnica.⁵ Školski zakoni iz 1871., 1887. i 1888. obvezivali su formiranje školskih knjižnica u školskim ustanovama te su određivali školsku upravu, odnosno kotare i općine kao financijere. Knjižnice su se mogle i dodatno financirati iz članarina učitelja te poklona pojedinaca i nakladnika. Te prve školske knjižnice nisu bile zasebne prostorije, nego ormari u kojima su se nalazile i čuvale školske knjige, koje su bile podijeljene na zbirku knjiga za učitelje i zbirku knjiga za učenike. U manjim mjestima školske su knjižnice često imale i prosvjetiteljsku ulogu jer su služile za edukaciju stanovništva o različitim pitanjima. Ove knjižnice nisu imale posebne knjižničare već su o njima brigu vodili učitelji ili školski upravitelji.⁶

Za sada ne postoje usustavljeni podatci o povijesti školstva na području Solina. U dostupnoj literaturi sporadično se spominju pučke škole u Vranjicu, Mravincima i Solinu u drugoj polovini 19. stoljeća. Pučka škola na području Vranjica djelovala je još šezdesetih godina 19. stoljeća, ali težaci su izbjegavali slati djecu u školu, posebno žensku, jer su im pomagala u kućnim i težačkim poslovima.⁷ Formalno je škola osnovana 1870. godine,⁸ djelovala je u kući Marka Grgića do 1901. godine, a nakon toga je prebačena u adekvatniji prostor Bratske (crkvinarske) kuće.⁹ Iz arhivske građe vidljivo je da je škola u Vranjicu imala knjižnicu. U dopisu Kotarskoga školskog vieća od 13. prosinca 1880. traži se od uprave škole da pošalje »popis školskog pokućstva, popis obukovnih sredstava i popis knjigah škols. knjižnice«.¹⁰

Sačuvano je i više dopisa koji su bili upućeni Ravnateljstvu mješovite učionice u Vranjicu u kojima se navode naslovi knjiga za koje se traži da ih se uvrsti u »školski imovnik«. Primjerice *Katekizam* koji je uredio don Mihovil Vušković 1882. godine,¹¹ *Poljodjelski katekizam* E. M. Vusija,¹² zatim priče za djecu *Dvanaest najljepših priča i narodnih pripovijedaka* koje je sabrao Franjo Bartuš,¹³ *Trinaest najljepših priča i narodnih pripovijedaka*, *Četrnaest najljepših priča i narodnih pripovijedaka*, *Dvadeset najljepših priča i narodnih pripovijedaka*, *Veliki čestitar*, *Zanimive i zabavne priče*.¹⁴ Ove su knjige poslane školi kao dar Općine, kako se navodi u dopisu.¹⁵ Sačuvana je i ponuda za pretplatu na omladinski list *Bršljan* u kojoj se preporučuje da se škola pretplati na ovaj list uz napomenu: »Biti će možda zgodno da se na rečeni list predbroje za učeničku knjižnicu one učione, koje dobivaju od dotičnih občina godišnju pripomoć u prilog školskih knjižnica.«¹⁶ Tri dopisa iz 1888. i 1889. godine upućena Ravnateljstvu mješovite učione u Vranjicu svjedoče o kontroli koju je vlast proizvodila nad knjigama koje kolaju pučkim školama i učionicama, odnosno o tadašnjoj cenzuri. Tako se naređuje da

5 E. Munjiza – S. Kragulj 2010, str. 153-168.

6 Isto, str. 166.

7 D. Kečkemet 1984, str. 123.

8 H. Mladineo Mika – N. Bajić-Žarko 2009, str. 89. U Državnome arhivu u Splitu (dalje: DAST) čuva se dokumentacija o radu ove škole od 1874. do 1950. godine. DAST-255, Osnovna/pučka škola »Vranjic«.

9 D. Kečkemet 1984, str. 123.

10 DAST-255, Osnovna/pučka škola »Vranjic«, Spisi po protokolu 1874. – 1899., Dopis Kotarskoga školskog vieća u Spljetu od 13. prosinca 1880.

11 Isto, Dopis Kotarskoga učionikog vieća u Spljetu od 4. siječnja 1882.

12 Isto, Dopis Kotarskoga školskog vieća u Spljetu od 10. veljače 1890.

13 Vjerojatno je riječ o *Dvanajst najljepših priča i narodnih pripovijedaka*. Po Karadžiću, Stojanoviću i po drugih izvori hrvatskoj mladeži pribrao Franjo Bartuš. Knjiga je objavljena iste godine u izdanju zagrebačkoga izdavača Lavoslava Hartmana, a sadržavala je sljedeće priče: *Kobilic i lakat brade pedalj muža*, *Tri pera*, *Srneguljica*, *Cvilidreta*, *Zlatko i Zlatica*, *Mlinarski momak i maca*, *Zlatna ptica*, *Tri brata*, *Bijelka i Rumenka*, *Crvenokapica*, *Tko siromaka daruje, daje Bogu u zajam* i *Magdica i Jelica*.

14 DAST-255, Osnovna/pučka škola »Vranjic«, Spisi po protokolu 1874. – 1899., Dopis Kotarskoga školskog vieća u Spljetu od 1. svibnja 1898.

15 Isto.

16 DAST-255, Osnovna/pučka škola »Vranjic«, Spisi po protokolu 1874. – 1899., Okružnica od 21. kolovoza 1894. upućena svim školskim kotarskim vijećima u pokrajini. *Bršljan* je bio list za mlade koji je izlazio u Zagrebu jednom mjesečno od 1873. do 1903. godine.

šestilo	-	komada	1
slomčar	-	"	1
tablica sa naputkom o filozofiji	-	"	1
C). Knjižnicu:			
Dr. L. Jerolima	-	Mlada majka - sverak	1
A. Simonie	-	Slavska majka	1
N. Tommaseo	-	Ai Dalmati	1
Mal. Dalmatinska	-	Narodni koledari god.	
		1868., 70., 72., 74., 75., 76., 77.	7
Programma gimnaziale	-	"	1
J. Gall, P. Kueas	-	Hrvatski učitelj	2

Slika 1

Iz Zapisnika o primopredaji vranjičke učionice od 5. listopada 1898. (DAST-255, Osnovna/pučka škola »Vranjic«)

se iz učionica izbace sljedeće publikacije ako se u njima nalaze: knjižica izdana prigodom otkrića spomenika Mariji Tereziji *Festschrift zur Enthüllung des Monumentes* jer »sadržava u njenom tekstu mnogo u različitom pogledu sablaznivih točaka«,¹⁷ list *Schule und Hans* godišta 1887. i 1888. jer »čitanje istog nije shodno za mladež«;¹⁸ i *Illustriranu povjest srbskoga naroda od najstarijih doba do proglašenja nove kraljevine* jer »na nepristojan način predbacuje se proti Austrijskoj Vladi i istoj Dinastiji«.¹⁹

Točan popis knjiga koje je posjedovala knjižnica pučke škole u Vranjicu vidljiv je iz dva zapisnika koja su sastavili učitelji/ce prilikom primopredaje vranjičke učionice.²⁰ U njima se uz popis »pokuštva« i »obukovnih sredstava« navodi i popis knjiga u knjižnici te popis dokumenata iz školske arhive. U prvom Zapisniku od 16. studenog 1891. navodi se 16 naslova u školskoj knjižnici (Filip Stanislav Kodym: *Mlada majka*, Luigi Fichert: *Slavska majka*, Niccolò Tomaseo: *Ai Dalmati*, *Narodni koledar 1868., 1870., 1872., 1874., 1875., 1876., 1877. i 1882.*, *Programma Gimnaziale*, *Hrvatski učitelj*, *Katekizam*, Ivan Krstitelj Novak: *Rukovodnik*

o gospodarstvu: za pučke učitelje i prijatelje poljodjelstva, Zakon od 2. svibnja, Okružnica, Statistika nastave u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, Petar Matković: *Kroatien – Slavonien...*, Josip Janda: *Najvažnije jestive, sumnjive i otrovne gljive*, Vjekoslav Cezar Pavišić: *Uputa k Srpsko-Hrvatskom i Talijanskom razgovoru, Nauk od potrebitih oprezih i sredstvih kojimi se proprečuje kod živina i kod ljudih, da se bjesnoća ne pojavi* i Eugenio Maria Vusio: *Poljodjelski katekizam*). U drugome Zapisniku od 5. listopada 1898. navodi se 29 naslova u školskoj knjižnici (uz neke od već navedenih tu su i *Zakoni i naredbe o puč. učion.*, Petar Lorini: *Poljodjelske prilike kotara zadarskog i pučki učitelji*, *Nastavna osnova za puč. učion. kot. Splitskoga, Naputak protivu kratelju*,²¹ *Pouke o najpoznatijim znakovima, kojim se pojavljuje umavica*, Stjepan Mitrov Ljubiša: *Pripovijesti crnogorske i primorske*, Davorin Trstenjak: *Dobar kućanik*, August Harambašić: *Mali raj*, Franjo Bartuš: *Dvanaest najljepših priča, Trinaest najljepših priča, Četrnaest najljepših priča, Dvadeset najljepših priča, Veliki čestitar, Zanimive i zabavne priče, Rokovnik o gospodarstvu i Higijena za svakoga*).

17 Isto, Dopis Namjesničkoga savjetnika od 16. srpnja 1888.

18 Isto, Dopis Kotarskoga školskog vieća od 4. veljače 1889.

19 Isto, Dopis Kotarskoga školskog vieća od 19. travnja 1889.

20 Isto, Zapisnik o primopredaji od 16. studenog 1891. (prilikom dolaska učiteljice Bianke Frezza zapisnik je sastavljen u prisustvu popa Josipa Kaštelanija) i Zapisnik o primopredaji od 5. listopada 1898. (prilikom odlaska učitelja Ivana Supina i dolaska učiteljice Katice Car zapisnik je sastavio »nazornik mjesnog učioničkog Vijeća« pop Toma Morović).

21 Riječ je o priručniku s uputama o suzbijanju kolere.

Slika 2
Veliki čestitar, 1891. (<https://www.crveniperistil.hr/proizvod/franjo-bartus-prir-veliki-cestitar/> [29. svibnja 2024.])

Iz ovih popisa vidljivo je da je pučka škola u Vranjicu imala skroman fond knjiga za učenike i učitelje. Prevladavale su knjige poučnoga i religioznoga sadržaja, kao i one vezane za unaprjeđenje higijenskih navika djece i mještana te savjeti za poljoprivredu, što je bilo u duhu tadašnjih prosvjetiteljskih nastojanja. Naime, kako navodi Marijana Hameršak: »Pomoću knjiga i djece, preciznije

dječje-pučkih knjiga i dječjih čitatelja odraslima namjeravalo se, dakle, počevši od sredine 19. stoljeća 'na daljinu' obrazovati roditelje koji su prema školi uglavnom bili neskloni, a nerijetko i neprijateljski raspoloženi.«²²

Kotarsko školsko vijeće osiguravalo je i školske knjige (udžbenike) za učenike lošijega imovinskog stanja, tako se u dopisima Vijeća od 2. listopada 1895. i 11. rujna 1899. navodi da se tim učenicima hitno podijele udžbenici koji se poimence i navode, kao i broj njihovih primjeraka.²³

Pučka škola djelovala je i u Mravincima formalno od 1883. godine.²⁴ Nastava se održavala u unajmljenim kućama, najprije u kući Ivana Marovića, a zatim u kući Ivana Tente (Štule).²⁵ Školska zgrada izgrađena je tek nakon Prvoga svjetskog rata i nastava je u njoj započela 1925. godine. Škola je tada bila šestogodišnja, a pohađala su je i djeca iz Kučina dok nije izgrađena škola u Kučinama.

Osnovna škola u Solinu otvorena je 1890. godine kao mješovita trirazredna škola, a početkom 20. stoljeća školu je pohađalo oko 200 učenika.²⁶ U međuratnome razdoblju na području Solina djelovale su dvije osnovne škole u tri zgrade, od kojih je jedna bila u Rupotini.²⁷

Iz mješovite škole s dva odjeljenja u Rupotini sačuvan je Imovnik učeničke knjižnice (bez godine) s popisom deset knjiga.²⁸ Može se pretpostaviti da Imovnik datira u razdoblje između 1929. i 1939. jer se u zaglavlju navodi Primorska banovina Kraljevine Jugoslavije. Imovnik sadrži sljedeće naslove: *Dječja radost*, Josip Vitanović: *Za veselu djecu*, *Dječje milovanje*, *Vesela mladež*, Edmondo de Amicis: *Srce*, Petar Kuničić: *Hrvati na ledenom moru*, *Četrnaest najljepših priča i pripovijedaka*, *Petnaest najljepših priča*, *Dvadeset najljepših priča* i *Dvanaest najljepših priča*. Uz ove naslove stoji napomena da su preneseni iz staroga Imovnika, a zaista i jest riječ o starijim izdanjima, objavljenim krajem 19. ili početkom 20. stoljeća.

Među dokumentacijom o radu škole u Mravincima koja se nalazi u Državnom arhivu u Splitu sačuvane su dvije inventarne knjige vođene nakon Drugoga svjetskog rata, jedna inventarna knjiga đačke, a druga nastavničke knjižnice.²⁹ Inventarne knjige vodio je školski upravitelj Jure

22 M. Hameršak 2009, str. 801.

23 DAST-255 Osnovna/pučka škola »Vranjica«, Spisi po protokolu 1874. – 1899. Riječ je bila o sljedećim udžbenicima: *Biblička povjest*, *Prva čitanka*, *Druga čitanka*, *Treća čitanka*, *Računica niži stepen*, *Računica srednji stepen*, *Izvadak iz velog Katekizma*, *Veli Katekizam*, *Biblijske pripovjesti*, *Slovnica i pismovnik*. Udžbenici su dodijeljeni u jednom ili dva primjerka.

24 U Državnome arhivu u Splitu čuva se dokumentacija o radu ove škole od 1883. do 1960. godine. DAST-671, Osnovna škola u Mravincima.

25 B. Zelić-Bučan 1997, str. 70.

26 M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 155-158.

27 Isto. U Državnome arhivu u Splitu čuva se dokumentacija o radu Pučke škole u Rupotini od 1910. do 1940., DAST-247, Pučka škola Rupotine.

28 DAST-247, Pučka škola Rupotine, 1.12 Imovnik učeničke knjižnice u Rupotinama.

29 DAST-671, Osnovna škola u Mravincima, 34. Inventar knjižnice (đačke) Narodne šestogodišnje škole Mravince, 35. Inventar knjižnice (nastavničke) Narodne škole Mravince.

Jakić, a sadržavale su sljedeće elemente: redni broj, prezime i ime pisca, naslov knjige (ime nakladnika, mjesto i godina izdanja), broj primjeraka/svezaka, uvez (meki/tvrđi), kada je knjiga kupljena/poklonjena, vrijednost (u dinarima) i napomene. U đačkoj inventarnoj knjizi u razdoblju od 1945. do 1964. zabilježeno je 90 naslova koje knjižnica posjeduje, a u onoj nastavničkoj 111 jedinica do 1958. godine, odnosno 114 jer su tri dodane nakon te godine.³⁰

Đački fond školske knjižnice u Mravincima činile su uglavnom pjesme (Jovan Jovanović Zmaj: *Sabrane pjesme*, Gustav Krklec: *Telegrafske basne...*), priče (Dinko Šimunović: *Duga*, Charles Perrault: *Francuske bajke, Bajke iz 1001 noći, Priča o djedu Mrazu*, Braća Grimm: *Priče*, Hans Christian Andersen: *Priče*, Pearl Buck: *Priče za malu djecu...*), slikovnice (Walt Disney: *Mikijev izlet, Bongo, Alibaba i četrdeset hajduka...*) i romani za djecu (Jonathan Swift: *Guliver među Liliputancima*, Mato Lovrak: *Družba Pere Kvržice*, Daniel Defoe: *Robinson Crusoe*, Ferenc Molnar: *Junači Pavlove ulice*, Carlo Collodi: *Pinocchio*, James Matthew Barrie: *Petar Pan...*). Također navodi se i nekoliko knjižica i brošura iz biologije i drugih područja (V. N. Stoletov: *Zašto biljke imaju zelenu boju*, Ivo Tomašec: *Iz života pčela*, Franjo Dolenc: *Životinje i njihova okolina*, Andre Demaison: *Knjiga o životinjama koje zovemo zvijeri*, Ivan Branislav Zoch: *Kakvo će biti vrijeme*, Jela Pavletić: *Život i smrt, Narodna čitanka o alkoholu, Vesele igre sa računom...*).³¹

U nastavničkome fondu školske knjižnice prevladavala je pedagoška literatura (Vlado Schmidt: *Pedagogika*, I. V. Gittis: *Metodika osnovne nastave istorije, Kako pomoći djeci da bolje uče, Predavanje o odgoju djece, Roditelji i odgoj djece...*), zatim udžbenici i priručnici iz različitih područja (*Biologija I. i II., Astronomija, Narodna čitanka, Računica za odrasle, Upute rukovodiocima tečaja za nepismenost*, Leo Barić: *Škola i duševno zdravlje djece, Kratka uputa za branje, sušenje i pakovanje smokava, Liječenje ljekovitim biljkama, Historija naroda Jugoslavije, Priručnik za zdravstveni odgoj seoske ženske omladine*, Vera Romanić: *Vježbe i igre loptama...*), nastavni planovi programi za određene godine (1946., 1947., 1948., 1950.), školski i drugi propisi (*Registar školskih propisa FNRJ, Školski propisi, Uredba o kancelarijskom poslovanju...*), ideološka literatura (Matej

Bor: *Teški časovi*, Josip Broz Tito: *Tito pionirima*, Josip Broz Tito: *Tito omladini*, Josip Broz Tito: *Borba za oslobođenje Jugoslavije*, Mirosljub Jevtović: *Priče o Titu*, Vladimir Iljič Lenjin: *Tri izvora i tri sastavna dijela marksizma...*) te vrlo mali broj beletrističkih naslova (Alessandro Manzoni: *Zaručnici*, Branislav Nušić: *Odabrana pozorišna djela*) i referentnih publikacija (Vjekoslav Klaić: *Rječnik stranih riječi*).³²

Za razliku od publikacija koje su sadržavale pučke učionice na području Solina krajem 19. stoljeća, vidljivo je da se početkom i sredinom stoljeća mijenja struktura knjižničnoga fonda te da se pojavljuju naslovi koji su izrijekom namijenjeni dječjim čitateljima te sve veći broj pedagoške literature. Znakovita je i pojava priručnika za podučavanje odraslih nepismenih ljudi čiji je broj bio posebno velik nakon Drugoga svjetskog rata.

Nakon Drugoga svjetskog rata u Solinu je izgrađena nova školska zgrada koja je 1954. primila učenike i nižih i viših razreda koji su do tada bili rasprišeni na četiri različite lokacije (dvije u Solinu i dvije u Sv. Kaju).³³ Uz tu centralnu školu u zgradi na Bilankuši, djelovale su i područne škole u Rupotini, Kučinama, Mravincima, Vranjicu, Blacama i Srednjoj Strani. Škola se 1954. godine zvala Narodna osmogodišnja škola Solin, od 1959. Osnovna škola Solin, od 1963. Osnovna škola *Barišić Kajo Rudin* te od 1992. Osnovna škola don Lovre Katića.³⁴ Zbog velikoga broja učenika, od 1970. u novoj zgradi u Sv. Kaju počela je s radom Osnovna škola Donja Strana, kasnije preimenovana u Osnovna škola *Boban Martin*, a od 1992. Osnovna škola Vjekoslava Paraća.³⁵ Njoj su pripale i područne škole u Vranjicu, Mravincima i Kučinama.

U arhivi Osnovne škole Vjekoslava Paraća prvi naslov zaveden u inventarnu knjigu školske knjižnice datira u 1971. godinu (inventarna knjiga je iz Područne škole u Kučinama),³⁶ a u Osnovnoj školi don Lovre Katića u 1972. godinu.³⁷ Prve stručne osobe zaposlena na radnom mjesto školskoga knjižničara bile su Mila Biočina u OŠ *Barišić Kajo Rudin* (od 1981.) i Fani Sinovčić u OŠ *Boban Martin* (od 1983.).³⁸ Nakon toga školske su knjižnice stručno vođene, a njihov se fond mijenjao ovisno o potrebama učenika i učitelja. Dvije kasnije osnovane solinske škole, Osnovna škola kraljice Jelene (2006.) i Osnovna škola kralja

30 Isto.

31 DAST-671, Osnovna škola u Mravincima, 34. Inventar knjižnice (đačke) Narodne šestogodišnje škole Mravince.

32 DAST-671, Osnovna škola u Mravincima, 35. Inventar knjižnice (nastavničke) Narodne škole Mravince.

33 A. Slavić 2004.

34 Isto.

35 Đ. Baloević 2020, str. 16.

36 Arhiva Osnovne škole Vjekoslava Paraća (dalje: OŠVP), Inventarna knjiga 1971.

37 Arhiva Osnovne škole don Lovre Katića (dalje: OŠDLK), Inventarna knjiga 1972.

38 Arhiva OŠVP i arhiva OŠDLK, Matična knjiga radnika OŠVP i Matična knjiga radnika OŠDLK.

Zvonimira (2018.), također imaju svoje školske knjižnice kako to propisuje Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi.³⁹

Sve navedeno pokazuje da su od samoga osnutka pučke i kasnije narodne škole na području Solina raspolagale s određenim brojem knjiga za učenike i učitelje o kojima su brigu vodili učitelji ili školski upravitelji. Knjige su imale najčešće samo u jednome primjerku, a s vremenom su počeli u inventarnim knjigama odvojeno voditi evidenciju o onima namijenim učenicima od onih namijenjenih učiteljima. Iz analize sadržaja knjižničnih fondova navedenih škola vidljivo je kako se mijenjao koncept »dječje« knjige i njezine uloge u školskoj knjižnici, kao i utjecaj različitih ideologija na fondove školskih knjižnica koje su se tijekom povijesti također mijenjale. Primarna uloga školskih knjižnica danas je pak omogućiti učiteljima i učenicima pristup različitim vrstama znanja i informacija kao i kulturnim i obrazovnim sadržajima te educirati učenike u korištenju informacijskih izvora.

Pučke čitaonice i knjižnice

Kraj 19. i početak 20. stoljeća razdoblje je obilježeno porastom broja pismenoga stanovništva kao i razvojem nakladničke djelatnosti te tiskanjem sve većega broja novina, časopisa i knjiga na hrvatskome jeziku. Tiskani medij bio je glavno sredstvo širenja informacija, kako dnevno-političkih, tako i kulturno-obrazovnih. Brojne javne čitaonice i takozvane pučke knjižnice koje su djelovale u ovom razdoblju »nasljednice« su popularnih narodnih čitaonica, knjižnica i čitateljskih društava čija se djelatnost veže za razdoblje narodnoga preporoda i širenja nacionalnoga osjećaja.⁴⁰ U 20. stoljeću njihova uloga je pak bila više obrazovna i prosvjetiteljska nego nacionalna, iako su mnoge od njih imale politički predznak i propagirale ideje svojih osnivača i financijera. Često su bile mjesta okupljanja članova pojedinih društava i sindikalnih udruženja, ali i ostaloga lokalnog stanovništva te su uz knjige nudile različite novine i časopise, ovisno o svom primarnom opredjeljenju. Pučke su se knjižnice brzo pojavljivale i još

brže nestajale jer su nerijetko bile smještene u neadekvatnim prostorima, nisu imale stručno osoblje niti stalne izvore prihoda. To će se promijeniti tek u međuratnome razdoblju kada neke od ovih knjižnica postaju javne narodne knjižnice koje financiraju lokalne vlasti.⁴¹

Prve tragove organiziranih javnih čitaonica i knjižnica na području Solina pronalazimo u prvim desetljećima 20. stoljeća, a njihovo djelovanje veže se za aktivnosti javnih ustanova, vjerskih organizacija, političkih stranaka, društava, poduzeća i pojedinaca.

Na području Mravinaca bilježi se djelovanje pučke čitaonice koja je osnovana iza Prvoga svjetskog rata i koja je uz tamburaški zbor bila preteča i jezgra kulturnoga i prosvjetiteljskoga djelovanja pri Hrvatskome prosvjetnom društvu *Zvonimir* utemeljenome 1928. godine.⁴² Pučka čitaonica djelovala je u sjedištu HPD-a *Zvonimir*, a nakon preseljenja u Prosvjetni dom nalazila se na Galeriji. Knjižnica je imala posudbeni fond knjiga, u čitaonici su bile dostupne novine *Hrvatski dnevnik*, *Jadranski dnevnik* i *Jutarnji list*, a posjetitelji su mogli igrati domino i šah.⁴³ U istom prostoru na Galeriji od 1937. godine bio je smješten i prvi radioaparat u Mravincima, a igrala se i tombola.⁴⁴ Nakon Drugoga svjetskog rata čitaonica je bila smještena u prizemlju iste zgrade, a bila je pretplaćena na dnevne novine *Slobodna Dalmacija* i *Vjesnik* te tjednik *Svijet*. Od 1965. godine tu se nalazio i TV prijamnik te su se stanovnici okupljali u čitaonici kako bi pratili sportski i informativni program.⁴⁵

U knjizi *Solinska svakodnevica u osvit novoga doba* Marka Matijevića i Mladena Domazeta navodi se da se 1925. godine u *Splitskom almanahu* spominje čitaonica *Petar Zrinjski* koja djeluje u Solinu i kojoj je predsjednik Dujam Katić.⁴⁶ Nema drugih podataka o djelovanju ove čitaonice, a autori navode da njezin naziv aludira na zagovaranje i širenje hrvatske misli i ideja. Također, navode da je u to vrijeme vjerojatno i u pučkim školama na području Solina postojao određeni knjižni fond te da je i solinski svećenik, odnosno župnik seljanima posuđivao knjige iz župne knjižnice.⁴⁷

39 Zakon o odgoju i obrazovanju 2008, čl. 55.

40 A. Stipčević 2008, str. 323-324. Zamisao o osnivanju pučkih knjižnica javlja se još šezdesetih godina 19. stoljeća s ciljem da u njima polupismeni seljaci i pučani mogu pronaći knjige koje su svojim sadržajem njima prikladne i korisne. Ideju osnivanja pučkih knjižnica prigrlila su mnoga društva i udruge, među kojima Hrvatski sokol, Hrvatski akademski klub, Hrvatsko katoličko akademsko društvo, političke stranke itd.

41 A. Stipčević 2008, str. 325.

42 J. Marović 2015, str. 4.

43 Isto, str. 29.

44 Isto, str. 30.

45 Isto, str. 38.

46 M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 163.

47 Isto.

Slika 3

Zgrada Sokolskoga doma u Solinu (M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 170)

U prvoj polovini 20. stoljeća u Rupotini je djelovala čitaonica koju je oformio i otvorio bivši financ Špiro Žižić (1875. – 1937.) u prizemlju svoje kuće.⁴⁸ Iako ne postoje podatci o knjigama, novinama i časopisima koje su se mogle čitati u ovoj čitaonici, poznato je da su se u njoj ljudi okupljali, čitali i družili se igrajući različite društvene igre. Nakon smrti Špira Žižića zatvorena je i čitaonica, a njegova kuća je još dugo pamćena kao »čitovnica«.⁴⁹

Od šezdesetih godina 19. stoljeća u mnogim dijelovima Austro-Ugarske Monarhije osnivaju se sokolska društva s ciljem poticanja i razvijanja sportskih, ali i kulturnih i prosvjetnih aktivnosti. Sokolsko društvo osnovano je i u Solinu i to 1910. godine, međutim od samoga početka članovi su naišli na brojne poteškoće u organizaciji rada Društva, od kojih se najveća odnosila na nedostatak vlastitoga prostora u kojem bi se nalazili, vježbali i planirali svoje aktivnosti.⁵⁰ Pri Sokolskom društvu u Solinu

osnovana je 1923. godine i čitaonica s knjižnicom koja se nalazila u kavani *Dioklecijan* (kavana Bašić) i koja je u to vrijeme imala fond od 1150 knjiga. Nakon višegodišnjih napora solinski sokolaši dočekali su useljenje i svečano otvorenje nove zgrade Sokolskoga doma 7. lipnja 1931.

U sklopu zgrade nalazila se i knjižnica s čitaonicom: »Kamenim stepenicama dolazi se u prvi kat i odmah na desno je 9,65 x 5,10 m sunčana čitaonica i knjižnica...«⁵¹ Knjižnica je bila opremljena novinama, knjigama i radijom, a vodio ju je knjižničar Pavao Bašić.⁵²

Sokolsko društvo Solin djelovalo je do početka Drugoga svjetskog rata. Nakon toga u sokolskoj zgradi djelovalo je Društvo za tjelesni odgoj *Partizan*. Zgrada se tada nazivala DTO ili Dom za tjelesni odgoj. Čitaonica s knjižnicom i dalje se nalazila u zgradi Doma, ali u prostoriji u prizemlju o čemu ima više svjedočanstava.⁵³ Tako primjerice Ivan Mužić, koji je bio dugogodišnji knjižničar tvorničke

48 Isto.

49 Isto.

50 Više o izgradnji zgrade Sokolskoga doma u Solinu i radu Društva vidjeti u M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 169-172.

51 M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 171.

52 Isto, str. 163. Knjižnica je tada raspolagala s oko 800 knjiga.

53 Nakon Drugoga svjetskog rata, od 1945., u solinskoj sokolskoj zgradi djelovalo je Društvo za tjelesni odgoj *Partizan*. Zgrada se tada nazivala Dom za tjelesni odgoj (DTO).

knjižnice pri *Dalmacijacementu*, navodi u intervjuu za istoimeno glasilo iz 1979. godine kako je pročitao stotine knjiga iz »sokolske knjižnice«,⁵⁴ dok Solinjanin Branko Grgić opisuje kako je s prijateljima šezdesetih godina 20. stoljeća odlazio u čitaonicu u Sokolski dom gledati televizijski prijenos Olimpijskih igara.⁵⁵ Postojanje čitaonice bilo je u interesu tadašnje vlasti. Naime, nakon rata na području Hrvatske bilo je oko 300.000 nepismenih stanovnika te su u sklopu akcije »likvidacije nepismenosti« organizirani tečajevi i kampanje opismenjavanja, osnivanje su škole i knjižnice. Nositelji i provoditelji akcije bili su narodni odbori, tijela prosvjetne uprave, učiteljsko-nastavnički kadrovi i masovne političke organizacije. Također se poticalo osnivanje čitalačkih grupa, otvaranje narodnih sveučilišta, domova kulture, amaterskih kulturnih i obrazovnih društava itd.⁵⁶ Čitaonicu u Domu financirala je šezdesetih godina 20. stoljeća splitska Općina, jer je Solin od 1962. bio u sastavu te Općine, i to vrlo malim iznosima za pretplatu na dnevne novine i radio i TV pretplatu.⁵⁷ Mjesna organizacija SSRN-a (Socijalističkoga saveza radnoga naroda) Solin šezdesetih godina 20. stoljeća tražila je da se u Solinu otvori podružnica Narodne knjižnice Split koja će preuzeti fond iz postojeće čitaonice.⁵⁸ Do osnivanje podružnice došlo je 1971. godine, ali ona je bila smještena u prostorijama *Voljakove* zgrade.⁵⁹ Godine 1981. potpisan je Samoupravni sporazum između više dionika o privremenom korištenju i upotrebi društvenih prostorija Doma *Partizan* (Izvršni odbor Skupštine Mjesne zajednice – Solin, Izvršni odbor Radničkoga kulturno-umjetničkog društva DC – *Udarnik* Solin, Predsjedništvo Mjesne konferencije Socijalističkoga saveza omladine – Solin, Izvršni odbor Streljačke družine DC Solin, Osnovna organizacija Saveza komunista Hrvatske – Solin, Izvršni odbor Mjesne Konferencije Socijalističkoga saveza radnoga naroda – Solin,

Odbor Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkoga rata – Solin i Odbor Saveza rezervnih vojnih starješina Solin).⁶⁰ Prema tom Sporazumu društvenu prostoriju u prizemlju od 24 m² u kojoj se nalazila čitaonica i slušaonica ploča na korištenje i upravljanje je dobila MK SSO Solin.⁶¹

Sokolsko društvo djelovalo je i u Vranjicu od 1910.⁶² do Drugoga svjetskog rata, a 1925. godine izgrađena je i zgrada sokolskoga doma, tzv. Sokolana,⁶³ gdje su se odvijale različite manifestacije.⁶⁴ Iako se u literaturi ne navodi da je zgrada imala svoju knjižnicu ili čitaonicu, možemo ostaviti otvorenu mogućnost da je ona ipak postojala kao i u drugim sokolskim domovima. Nakon rata u ovoj zgradi djelovalo je Kulturno-umjetničko društvo *Sloboda*.⁶⁵ U *Splitskom almanahu* iz 1925. godine navodi se postojanje čitaonice *Slavulju* Vranjicu.⁶⁶ O ovoj čitaonici nema drugih podataka, a može se pretpostaviti da je riječ o čitaonici pri Hrvatskom pjevačkom društvu *Slavulj* koje je tada djelovalo u Vranjicu.⁶⁷

Moguće je da su i druga kulturno-umjetnička društva, političke stranke i udruge koje su u prvoj polovini 20. stoljeća djelovale na području Solina imale svoje interne knjižnice i zbirke knjiga kao i pretplate na novine i časopise koje su čitali njihovi članovi, ali za sada o njima nema podataka.

Tvorničke knjižnice

Tvornice cementa na području Solina počele su s radom u prvom desetljeću 20. stoljeća, prvo tvornica u Sv. Kaju 1904. godine, a zatim ona u Majdanu 1908. godine.⁶⁸ U arhivi *Dalmacijacementa*, odnosno danas tvrtke *Cemex*, postoje podatci o tome da je u tadašnjoj prvoj tvornici postojala zbirka stručnih knjiga, a možda i knjižnica. Arhivistica Sanja Mužić navodi da je naišla na jedan zahtjev za

54 S. Aralica 1979.

55 Prema kazivanju Branka Grgića (r. 1945.), suradnika *Solinske kronike*, travanj 2024.

56 M. Jukić 2014, str. 294-295.

57 Arhiva Gradske knjižnice Marka Marulića Split (dalje: GKMM), Čedo Ćuković, Nova podružnica u Solinu, Split, 20. kolovoza 1971.

58 Isto.

59 Isto.

60 Arhiva Javne ustanove u kulturi *Zvonimir* Solin, Samoupravni sporazum koji regulira odgovarajuće privremeno korištenje i upotrebu društvenih prostorija doma »Partizan« – Ul. Antiše Vučićića u Solinu, kao i financiranje tekućega održavanja doma »Partizan« – Solin, 1981.

61 Isto.

62 J. Grgić 2008, str. 37. Bio je to županijski ogranak Hrvatskoga sokola nazvan *Vojvoda Hrvoje*.

63 Isto, str. 65.

64 I. Javorčić 1984, str. 173.

65 J. Grgić 2008, str. 68.

66 Splitski almanah 1925, str. 88.

67 T. Čičerić 2021, str. 145.

68 J. Morpurgo 1965.

Slika 4

Dio sačuvanoga fonda tvorničke knjižnice u Cemexu, 2024. (snimila Nada Topić)

stručnim knjigama iz 1912. godine, dok najstarije izdanje u ovoj knjižnici datira u 1887. godinu.⁶⁹ Knjižnica je danas jednim dijelom sačuvana i broji 32.775 jedinica s časopisima i godišnjacima, uglavnom stručne literature na hrvatskome, ali i na stranim jezicima.⁷⁰

Glavni izvor koji svjedoči o djelovanju tvorničkih knjižnica i čitaonica glasilo je *Dalmacije cement* u kojemu je objavljeno nekoliko članaka vezanih za njihov rad.⁷¹ Inženjer Frano Vončina godine 1958. u članku pod naslovom *Tvornička biblioteka i njen značaj* piše o potrebi osnivanja centralne tvorničke knjižnice, ili biblioteke kako je naziva, koja bi radnicima omogućila pristup stručnoj literaturi i koja bi im pomogla u unaprjeđenju radnih procesa, ali i »ostalu literaturu prvenstveno socijalnu i zabavnu«. ⁷² Iz njegova teksta može se iščitati da su tvornice imale svoje knjižnice: »Osnivanje centralne biblioteke za nas je od

prvorazredne važnosti, jer ćemo smanjiti izdatke za pojedine tvorničke biblioteke, stručni časopisi, informacije, edicije bit će sredjeni, potpuniji, veći izbor knjiga...«⁷³ Od prostornih uvjeta navodi da je važno da knjižnica bude smještena u svijetle i suhe prostorije koje se zimi griju, koje su prozirne i tihe te da je uz knjižnicu i »udobna čitaonica«. ⁷⁴ Ističe kako knjižnica »podigne i ugled poduzeća, jer pokazuje da se njeno osoblje obavještava o suvremenim dostignućima nauke i tehnike, o modernim istraživanjima. Preko biblioteke stvara se lični kontakt stručnjaka, razvija se suradnja, izmjenjuju se misli, predlaže, konsultira o pojedinim aktuelnim pitanjima proizvodnje.«⁷⁵ Posebno naglašava važnu ulogu knjižničara za kojega navodi da je »duša posla«: »Biblioteka ne može raditi bez bibliotekara. Bibliotekar je duša posla. Od njega zavisu mnogo. On mora biti oduševljen svojim poslom, mora

69 Iz razgovora s arhivisticom Sanjom Mužić prilikom posjeta Cemexovoj arhivi 11. travnja 2024.

70 Isto.

71 U Sveučilišnoj knjižnici u Splitu sačuvana su sva godišta glasila *Dalmacija cement* od 1958. do 1990. godine. Glasilo je izlazilo kao mjesečnik do 1988., a nakon toga kao polumjesečnik.

72 F. Vončina 1958.

73 Isto.

74 Isto.

75 Isto.

Slika 5
Ivan Mužić, tvornički knjižničar, 1979. (S. Aralica 1979, str. 10)

poznavati metode bibliotekarskog rada, mora znati da pomoću tih metoda organizira čitav rad biblioteke.«⁷⁶ I dalje nastavlja da bibliotekar mora biti visokoobrazovan i poznavati barem jedan strani jezik kao i procese proizvodnje i tvorničke proizvode, naglašava da mu u odabiru i prijevodu literature mogu pomoći i tvornički tehničari i inženjeri koji poznaju i više stranih jezika.⁷⁷

Inicijativa inženjera Vončine o osnivanju centralne knjižnice nije se realizirala, barem ne u onome obliku u kakvome je priželjkivao. Ipak pri tvornicama su djelovale sindikalne knjižnice i čitaonice kojima su upravljali tvornički radnici, odnosno članovi sindikata kako bi se radnicima omogućio pristup novinama, časopisima i knjigama.⁷⁸

U sklopu Doma kulture u Majdanu nalazila se knjižnica i čitaonica u kojoj je bio zaposlen Ante Perković, radnik tvornice *10. kolovoz*, koji je bio i domar u Domu kulture.⁷⁹ Knjižnica u Domu imala je 1968. godine fond od oko 1000 knjiga i to uglavnom beletristike, ali posjetitelja knjižnice i čitatelja bilo je sve manje. Osipanje čitatelja knjižničar Ante Perković tumačio je selidbom radnika iz Majdana

u Split i Solin te slabijim interesom novodoseljenoga stanovništva. Naveo je i sljedeće:

»Meni se ne može prigovoriti da me nema kad me potraže u biblioteci, jer sam ja, osim kad radim u smjeni od 14 – 22, uvijek tamo. Tu uostalom i stanujem. Izbor knjiga je velik, djela su to najpoznatijih literata. Od vremena do vremena nabavimo i poneku novu knjigu. Sindikat bi sigurno dao koju paru više, ali ljudi kao da rezoniraju: nije knjiga neophodnost.«⁸⁰

U članku objavljenom 1969. godine pod naslovom *Čitaonica Prvoborca*, autor teksta Ivan Mužić navodi da uz čitaonicu tvornice cementa *Prvoborac*, djeluju još čitaonice u tvornici u Majdanu i tvornici *Renko Šperac*.⁸¹ Čitaonica *Prvoborca* bila je smještena u prizemlju kamene sindikalne zgrade (tzv. Neboderu), gdje se nalazio i radnički restoran (menza), a bila je otvorena ne samo za tvorničke radnike nego i za članove njihovih obitelji, đake, studente i lokalno stanovništvo.

76 Isto.

77 Isto.

78 N. Buble – Lj. Stipišić 1981, str. 6. Autori navode »niz manjih biblioteka smještenih u opsegu tvorničkih krugova diljem solinsko-kaštelanskog bazena«.

79 J. Buble 1968.

80 Isto.

81 I. Mužić 1969. Tvornica *Renko Šperac* u Dugome Ratu bila je u sastavu poduzeća *Dalmacijacement*.

Čitaonicu *Prvoborca* vodio je Ivan Mužić kao umirovljenik nakon radnoga vijeka u tvornici, a u spomenutom članku piše da je čitaonica otvorena svaki dan od 17 do 21 sat, a ako netko prati TV program otvorena je i dulje, kao i za vrijeme »festivala, raznih kongresa, revija, te prijenosa sportskih događaja.«⁸² Navodi da se uz TV prijatelj u čitaonici nalazi i radio, kao i deset šahovskih garnitura koje se često koriste. Od dnevnih listova na koje je čitaonica pretplaćena spominje *Borbu*, *Slobodnu Dalmaciju*, *Rad*, *Turističke novine*, *Sportske novost*, *Arenu*, *Vjesnik u srijedu* te navodi da su tu i razni drugi časopisi. Smatra da bi bilo dobro da je čitaonica pretplaćena na još nekoliko listova (npr. zagrebački i sarajevski *Vjesnik*) zbog velikoga interesa posjetitelja.⁸³ Čitaonica je imala i knjižni fond koji je 1969. godine brojio oko 1000 naslova, ali su te knjige bile dosta stare i dotrajale, a posuđivala su ih uglavnom »djeca cementaša« za lektiru. Mužić navodi da se fond ne obnavlja redovito, što rezultira i padom broja posuđenih knjiga, tako piše da je 1967. godine posuđeno 997 knjiga, a 1968. godine 651 knjiga. Zaključno navodi da je »Čitaonica Prvoborac na lijepom mjestu i pristupačna za ljude koji žive u ovom naselju. Biblioteka je pored kinematografa jedina razonoda radnim ljudima i članovima njihovih obitelji te joj treba posvetiti veću pažnju i obnavljati njen knjižni fond.«⁸⁴ Slavica Aralica u članku *Ivanov dan ka ministrov* donosi portret Ivana Mužića u članku objavljenom 1979. godine.⁸⁵ Sa sada već sedamdesetpetogodišnjim knjižničarem razgovarala je o njegovu privatnom životu i o radu u tvorničkoj knjižnici. Mužić se tužio na nerazumijevanje sindikata za potrebe knjižnice:

»A ovi naši sindikalisti van nemaju baš puno razumijevanja za te stvari. Uvijek se natežem s njima za novce. Malo dadu. A svit ipak čita. Pogotovu ovi mlađi. I ako je kakvo laganije ljubavno štivo, recimo Moravia, Dumas, May. To van učas plane. Ma mi je najveća briga lektira. Da ovi naši đaci mogu pročitati što im dadu u školi.«⁸⁶

Čitaonica i knjižnica i dalje je bila otvorena svaki dan po nekoliko sati poslijepodne i navečer, osim nedjeljom,

a radila je i po potrebi i u sitnim noćnim satima radi prijenosa sportskih događanja, sada opremljena i televizorom u boji: »Ma znate, isto je to obaveza. Eto, onomad kad je boksa oni 'ludonja' Moamed, mora san doći u dvi ure po noći i užgat televiziju.«⁸⁷

Smetalo ga je i što u knjižnici nema više publikacija političkoga sadržaja: »Sramota je to da nemamo Marxa, Engelsa ili Lenjina. Je da su teški za čitanje, ma nek se nađu. Neka su tu«, a i povremene krađe knjiga: »...dva puta su mi 'digli' onu 'Na Drini ćuprija'. I nikad ih nisu vratili.«⁸⁸

Iz ankete pod nazivom *U slobodno vrijeme* koja je 1969. provedena među radnicima koji stanuju u radničkim nastambama i rade u tvornici, nekoliko njih navodi da u slobodno vrijeme čitaju knjige i dnevni tisak i posjećuju čitaonicu.⁸⁹ Također, 1974. godine izlazi članak pod nazivom *Knjige se (ipak) čitaju* koji potpisuje bibliotekarica Anica Hajnrih i koja navodi da biblioteka Sindikalnoga odbora Osnovne organizacije udruženoga rada ima »nemali broj aktivnih čitalaca, koji posuđuju knjige, čitaju i uredno i na vrijeme ih vraćaju. Tako imamo čitalaca koji su u posljednje dvije godine pročitali i po 20 knjiga...«⁹⁰ Navodi i kako je biblioteka dobro opskrbljena novim knjigama domaćih i stranih autora i književnim klasicima, a na kraju apelira na one čitatelje koji duže vremena nisu vratili knjige da ih vrate ili donesu neke druge u zamjenu za njih. Četiri godine kasnije iz sindikalne knjižnice stiže oštija opomena u članku ironičnoga naslova *Čitanja duga šesnaest godina* u kojemu autor/ica navodi poimence čitatelje koji duže vremena nisu vratili knjige kao i popis knjiga koje duguju.⁹¹ Navode se sljedeći naslovi: Sartreove *Ubijene duše*, Boccacciov *Dekameron*, *Nevidljivi neprijatelji na Atlantiku* i *Borba za Sredozemlje* Borisa Prikrića, Grgurićeva *19. sjevernodalmatinska divizija*, Mauroisova *Povijest SAD-a*, roman *U pustinji i prašumi* Henryka Sienkiewicza, *Prva dama grijeha* Alexandear Keitha, *Dugi brodovi* F. G. Bengtssona, *Mojih 99 zaručnica* S. Sommera, *Volite li Bramsa* Françoise Sagan, *Revolucija koja teče* S. Vukmanovića-Tempa, Jese-njinove *Ispovijesti mangupa*, Ujevićeva *Nostalgija svjetlosti*, Krležini *Gospoda Glembajevi*...

82 Isto.

83 Isto.

84 Isto.

85 S. Aralica 1979.

86 Isto.

87 Isto.

88 Isto.

89 A. Lučić 1969. Moguće je da je riječ o čitaonici i radnicima tvornice *Renko Šperac* u Dugome Ratu jer jedan od radnika navodi da u slobodno vrijeme odlazi do Omiša na druženje i piće.

90 A. Hajnrih 1974.

91 M. M. 1978.

U tekstu *Knjige cementašima* autorica i knjižničarka Vana Bubić piše o donaciji knjiga za knjižnicu povodom Mjeseca knjige 1979. godine.⁹² Navodi da je sindikalnim knjižnicama, među kojima i ovoj, svoja izdanja donirao Književni krug u Splitu u ukupnome iznosu od 120.000 dinara te knjižarsko poduzeće *Naprijed* knjiga u vrijednosti 15.000 dinara. Svečano uručenje donacije bilo je upriličeno 27. prosinca 1979. u prostorijama Književnoga kruga te je tom prigodom predsjednik Književnoga kruga prof. Ivan Mimica kazao da »poklanjanjem svojih izdanja Književni krug želi pridonijeti obogaćivanju književnog fonda biblioteka u radnim kolektivima kako bi se knjiga, to osnovno kulturno dobro svakog naroda, što više približila radnim ljudima koji stvaraju sredstva namijenjena kulturi i izdavanju knjiga.«⁹³ Drugi tekst objavljen koncem rujna 1980. pod naslovom *Knjige naše žalosne* navodi da ni nakon skoro godinu dana donirane knjige nisu pristigle u knjižnicu i to samo stoga što ih nitko još nije preuzeo ni dovezao u knjižnicu.⁹⁴ Potpisnik teksta s inicijalima Ž. M. (Željko Mužić) izražava žaljenje jer knjižnici kronično nedostaje novih naslova:

»Jedna od biblioteka koje djeluju u našem kolektivu s pretežno beletrističkim sadržajem smještena je u prostoriji gdje se 'stvaraju' ovi reci. Njen knjižni fond, istini za volju, pretežno je siromašan, a na prste bi se mogle izbrojiti novije knjige koje su u zadnjih nekoliko godina naše svoje mjesto na već trošnim policama.«⁹⁵

Povodom Mjeseca hrvatske knjige 1980. i 1981. isti autor kritički sagledava nezainteresiranost ljudi za knjigu, navodeći da neki nakon formalnoga školovanja misle »da sve znaju« i ne uzimaju više knjigu u ruke⁹⁶ ili da im je najveći domet čitanje *Slobodne Dalmacije*, *Sportskih novosti* i *Alana Forda*.⁹⁷ Na poteškoće u radu knjižnice 1982. godine ukazuje i Meri Slišković u tekstu *Biblioteka puna problema*.⁹⁸ Tu se navodi da biblioteka oskudijeva novim naslovima, a da su postojeće oni koji čitaju uglavnom pročitali te da nove knjige nisu nabavljene od 1979. godine. Knjige su smještene (»natiskane«) u dva ormara u sobi razvojne službe, a čitatelji dolaze jednom tjedno (četvrtkom) dok neki čekaju da im se knjiga donese. Naime, navodi se da knjižničarka Mubera

Muminović povremeno uzima knjige iz tih ormara i razvozi ih autom po tvornici kako bi ih posudila radnicima na čitanje. Iz potonjih tekstova proizlazi da je uz čitaonicu *Prvoborac* postojala i posudbena knjižnica koja se nalazila unutar upravne zgrade iste tvornice.

Uz mnoge vijesti o kulturnim aktivnostima unutar radne organizacije (glazbeni, dramski, literarni, filmski i drugi programi), zanimljivo je da je od osamdesetih godina 20. stoljeća glasilo *Dalmacija cement* imalo rubriku pod naslovom *Pročitali smo – pročitajte i vi* u kojoj su različiti suradnici pisali osvrte o pročitanim knjigama (Meri Slišković, S. Todorović, Ivanka Kuić, Dražen Duilo, E. Pejović, Ivan J. Bošković...) uglavnom beletrističkih naslova (Johannes Mario Simmel: *Nitko nije otok*, Alberto Moravia: *Čočara*, Albert Camus: *Stranac*, Pero Zlatar: *Šarmeri bez pokrića*, Graham Green: *Monsinjur Quijote*, Umberto Eco: *Ime ruže*, Ivan Aralica: *Duše robova*, Momo Kapor: *Provincijalac*, Vladan Desnica: *Zimsko ljetovanje*, Goran Tribuson: *Siva zona*...).

Rad tvorničkih knjižnica moguće je vezati uz sindikalna nastojanja da se radnicima tvornica i njihovim obiteljima osigura pristup različitoj literaturi (beletristika, publicistika, književni klasici, lektirni naslovi...) te dnevnim, tjednim i drugim novinama i časopisima. Također, kako se navodi, u prostorima čitaonica nalazili su se stolovi za igranje šaha kao i radio i TV prijamnik, što znači da su one bile i mjesta susreta, društvenoga okupljanja i informiranja, zabave i provođenja slobodnoga vremena. Sačuvani fond tvorničkih knjižnica svjedoči i o velikome broju stručnih knjiga vezanih uz procese proizvodnje i tehničke znanosti koje su zasigurno koristili tvornički inženjeri i radnici za potrebe posla. Osnivanje sindikalnih knjižnica bilo je dio masovne akcije na području Jugoslavije jer se država nakon Drugoga svjetskog rata susrela s nestašicom knjiga, ali i velikim brojem nepismenoga stanovništva. Vlast je preko različitih organizacija osnivala sindikalne knjižnice u velikim poduzećima i industrijskim postrojenjima i javnim ustanovama te pozivala radnike da doniraju svoje knjige za potrebe ovih knjižnica. Postojala su i posebna povjerenstva koja su pregledavala knjižnične zbirke kako bi se uklonile knjige koje nisu bile u tadašnjemu socrealističkom duhu.⁹⁹ Iako je cilj ovih masovno

92 V. Bubić 1980.

93 Isto.

94 Ž. M[užić] 1980a.

95 Isto.

96 Ž. M[užić] 1980b.

97 Ž. M[užić] 1981.

98 M. Slišković 1982.

99 J. Javornik 2019, str. 46.

osnovanih knjižnica bio opismenjavanje i informiranje čitatelja, ne smije se izostaviti ni njihova uloga u širenju političkih ideja i propagande koja je odgovarala vlastima. Velike naklade tzv. »podobnih« knjiga koje su se tiskale nakon rata pronalazile su svoje mjesto u raznim vrstama knjižnica bez obzira na stvarni interes čitatelja. No treba uzeti u obzir da ni čitatelji nisu samo pasivni konzumenti. Tako hrvatski najpoznatiji povjesničar knjige Aleksandar Stipčević, referirajući se na različite političke sustave i njihov utjecaj na knjižnice, piše:

»Na sreću, Hrvati su pokazali da su mnogo otporniji na sve te knjige negoli što su to pretpostavljali režimi koji su im u ruke stavljali sad one, sad one knjige. Na zgražanje svih tih ideologa, Hrvati su čitali samo one knjige koje su im bile zanimljive, a to znači zabavne, avanturističke, špijunske i sl., i tako uspješno odoljeli planovima da ih se pretvori u 'ljudse posebnog kova'.«¹⁰⁰

Sudeći po svjedočanstvima tvorničkih knjižničara čini se da je to bio slučaj i sa sindikalnim knjižnicama u Solinu i da su čitatelje više od političkih publikacija zanimali beletristički naslovi, ljubavni i pustolovni romani i stripovi.

Podružnica Narodne knjižnice Split u Solinu i pokretna knjižnica – Bibliobus

Šezdesetih godina 20. stoljeća (1962.) donesen je zakon kojim se smanjio broj kotara i općina u SR Hrvatskoj¹⁰¹ te je njime ukinuta i Općina Solin koja je tada brojala 19.982 stanovnika¹⁰² i koja je pripojena splitskoj Općini. Solin tada nije imao javnu knjižnicu nego spomenutu čitaonicu u zgradi Doma koja je imala manju zbirku knjiga tako da je stanovništvo najčešće po knjigu odlazilo u najbližu knjižnicu koja se nalazila u Splitu. Od 1962. godine Kulturno-prosvjetna zajednica u Splitu brinula se o razvoju i promicanju kulturnih aktivnosti u novopripojenim mjestima, među kojima i Solinu te je odvajala manja sredstva za rad postojeće čitaonice. Od 1965. Narodna knjižnica u Splitu preuzela je ulogu matične knjižnice za prigradske i seoske čitaonice na području novoproširene splitske Općine te je od početka zagovarala otvaranje

svoje podružnice u Solinu, uz podršku solinskih odbornika u Prosvjetno-kulturnome vijeću Općine Split i mjesne organizacije SSRN-a. Tadašnji ravnatelj Narodne knjižnice Split Čedo Ćuković navodi da su 14. ožujka 1968. dobili dopis organizacije SSRN-a iz Solina da preuzmu fond i otvore podružnicu, a sama knjižnica je od 1966. odvajala sredstva za ovu namjenu. Naime, Fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti odobravao je Narodnoj knjižnici, kao općinskoj matičnoj biblioteci, namjenska sredstva za pomoć seoskim i prigradskim knjižnicama i čitaonicama, među kojima i onoj u Solinu. Bila je riječ o malim sredstvima koja su pokrivala troškove pretplate na dnevne i tjedne novine te radio i TV pretplatu te je tako za solinsku čitaonicu izdvojeno: 1965. godine 3000 dinara, 1966. godine 4000 dinara, 1967. godine 4000 dinara, 1968. godine 6000 dinara i 1969. godine 6000 dinara.¹⁰³ Međutim, zbog nedostatka značajnijih sredstava do otvaranja podružnice u Solinu nije došlo te je 1969. mjesna organizacija SSRN-a donijela odluku da se knjige iz čitaonice prebace u Osnovnu školu *Barišić Kajo Rudin* kako bi se posuđivale građanima preko školske knjižnice. Školska knjižnica u to vrijeme nije imala knjižničara u pravom smislu riječi tako da ovaj projekt nikada nije zaživio. Potreba za knjižnicom u Solinu bila je sve veća te je 1970. godine Upravni odbor Fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti Split odobrio sredstva Narodnoj knjižnici za osnivanje i opremanje ogranka u Solinu, a SSRN osigurao je prostor od 40 m² u prizemlju *Voljakove* zgrade u centru. Podružnica Narodne knjižnice Split u Solinu otvorena je 2. veljače 1971.¹⁰⁴ Bila je to knjižnica kombiniranoga tipa sa slobodnim pristupom, imala je Odjel za djecu i mlade i Odjel za odrasle. Početni fond knjižnice nije bio velik, preuzeta je 681 knjiga iz Osnovne škole *Barišić Kajo Rudin* (knjige iz bivše čitaonice) te su kupljene 2104 nove knjige. Do konca srpnja 1971. godine kupljeno je još 1355 svezaka novih knjiga, a 28 ih je darovano. U prvoj godini rada knjižnica je tako raspolagala s 4168 svezaka knjiga.¹⁰⁵ Iako su bila osigurana sredstva za knjižnični namještaj i police, zbog nestajice specijaliziranoga namještaja na tržištu te godine knjižnica je opremljena rezervnim policama iz Središnje splitske knjižnice u dužini 84 metra.¹⁰⁶ Pet godina kasnije

¹⁰⁰ A. Stipčević 2008. str. 545.

¹⁰¹ S. Žuljić 2001, str. 10.

¹⁰² Arhiva GKMM, Čedo Ćuković, Nova podružnica u Solinu, Split, 20. kolovoza 1971.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Uz podružnicu u Solinu, 1974. godine otvorena je podružnica u Kaštel Gomilici, a 1976. stacionar u Podstrani. Slijede ogranci u Grohotama na Šolti, Kaštel Sućurcu, Kaštel Starom, Mejama u Splitu i u Kaštel Novom. D. Petričević 1996.

¹⁰⁵ Arhiva GKMM, Čedo Ćuković, Nova podružnica u Solinu, Split, 20. kolovoza 1971.

¹⁰⁶ Arhiva GKMM, Izvještaj o radu Narodne knjižnice u Splitu, 1971.

Slika 6

Pokretna knjižnica – Bibliobus Narodne knjižnice u Splitu (<https://autobusi.org/forum/index.php?topic=9379.45>) (29. svibnja 2024.)

Podružnica u Solinu imala je 518 članova, 229 odraslih i 289 djece, od čega su većina bili učenici osnovnih i srednjih škola te studenti.¹⁰⁷ Podružnica je bila pretplaćena i na sljedeće časopise i novine: *Male novine*, *Modru lastu*, *Radost*, *Smib* i *Slobodnu Dalmaciju*.¹⁰⁸ U 1985. godini nešto je opao broj korisnika, bilo ih je ukupno 401, broj posjeta iznosio je 2322, ukupan broj posuđenih knjiga 6008, a nabavljene su tek 152 nove knjige.¹⁰⁹ Godine 1987. u Podružnici u Solinu radila je diplomirana knjižničarka Silvana Štambuk.¹¹⁰ Ova je knjižnica radila do 1988. godine, bila je stručno vođena te je imala između 300 i 500 članova.¹¹¹ Nakon njezina zatvaranja knjige su ponovno prebačene u Osnovnu školu *Barišić Kajo Rudin*, a zatim u podružnicu Narodne knjižnice Split u Kaštel Sućurcu.¹¹²

Kako stanovnici ipak ne bi ostali bez pristupa knjigama, u to je vrijeme pokretna knjižnica, odnosno Bibliobus

Narodne knjižnice Split, imala svoja stajališta i u Solinu kod škole, u Sv. Kaju, Majdanu, Vranjicu, Kućinama i Mravincima.¹¹³ Pokretna knjižnica započela je s radom još 1974.,¹¹⁴ a 1975. godine imala je 39 stajališta u 36 prigradskih i seoskih naselja Općine Split. U Izvještaju o radu Narodne knjižnice u Splitu iz 1976. godine navodi se da je Bibliobus stajao u Mravincima i Kućinama.¹¹⁵ U 1980. godini Bibliobus je imao više od 10.000 knjiga i tada je nabavljeno i veće vozilo koje je stajalo i opsluživalo i veće radničke organizacije (*Brodogradilište*, *Jugovinil*, *Brodoremont*). Ipak, najbrojniji korisnici Bibliobusa bila su djeca te je tako i njegov fond najvećim dijelom bio namijenjen njima. Zbog nedostatka sredstava i dotrajalosti vozila, pokretna knjižnica je prestala s radom 1993. godine,¹¹⁶ a Solinjani su ostali bez javne knjižnice do osnivanja Gradske knjižnice 1996. godine.

107 Isto, 1976.

108 Isto, 1984.

109 Isto, 1985.

110 Arhiva GKMM, Spisak radnika Narodne knjižnice u Splitu, 19. 11. 1987.

111 V. Mihanović 2007.

112 Isto.

113 Isto.

114 A. Prižmić 1992.

115 Arhiva GKMM, Izvještaj o radu Narodne knjižnice u Splitu, 1976.

116 D. Petričević 1996. Bibliobusna služba na području Splitsko-dalmatinske županije ponovno je uspostavljena 2022. u sklopu projekta *Za dobre vibre – čitaj libre*. Na terenu je započela s radom 27. ožujka 2023., a staje na 21 stajalištu. Time je omogućen pristup knjigama i drugim knjižničnim uslugama u onim mjestima, općinama ili gradovima koji nemaju svoju knjižnicu. Više o radu današnje bibliobusne službe: <https://gkmm.hr/bibliobus/> (29. 5. 2024.).

Gradska knjižnica Solin

Gradsku knjižnicu Solin osnovao je Grad Solin 20. lipnja 1996. kao javnu, samostalnu narodnu knjižnicu¹¹⁷ sa sjedištem u prizemlju zgrade Doma kulture *Zvonimir* (bivšoj Sokolskoj zgradi) u prostoru od oko 80 m².¹¹⁸ Njezino osnivanje može se staviti u kontekst velikih promjena u društveno-političkom životu u Hrvatskoj devedesetih godina 20. stoljeća koje su uključivale formiranje hrvatske države, razvoj demokracije te novu teritorijalno-administrativnu podjelu zemlju, ali i stvarnu potrebu jer od zatvaranja splitske podružnice i gašenja bibliobusne službe na području Solina nije bilo javne knjižnice. Iako je prvi Zakon o knjižnicama nakon osamostaljivanja Hrvatske donesen 1997. godine, ciljevi koje je zagovarao počeli su se provoditi i ranije, a među njima je bilo i osamostaljivanje narodnih knjižnica iz sastava drugih ustanova (pučkih otvorenih učilišta, domova kulture...).¹¹⁹ Knjižnica je svečano otvorena 15. studenoga 1996. u sklopu manifestacije Mjeseca hrvatske knjige,¹²⁰ a s radom je započela 3. travnja 1997. godine.¹²¹ Za ravnateljicu je imenovana Karmen Borković koja je vodila knjižnicu do 2020. godine. Početni fond je nastao kao naslijeđe splitske podružnice u Solinu koje je dijelom vraćeno u Solin, donacijom Crvenoga križa te donacijama građana u sklopu akcije *Svaka obitelj jedna knjiga* koja je započela godinu dana ranije. Ipak kronično je nedostajalo stručne literature kao i referentnih publikacija (rječnika, enciklopedija, leksikona...).¹²² Zahvaljujući kasnijim potporama Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Grada Solina kao osnivača, fond se redovito popunjavao i obogaćivao, a prostor je postajao sve skućeniji za rastući broj knjiga i korisnika.

Dvije godine nakon osnivanja Knjižnice, 5. studenog 1998., osniva se i njezin Ogranak u Vranjicu, a za voditelja je imenovan Jurica Benzon.¹²³ U tom istom prostoru od 57 m² u Vranjicu je od 1996. godine već djelovala čitaonica

koja je 1998. dana na upravljanje Gradskoj knjižnici i postala je njezinim prvim ogrankom.¹²⁴ O vranjičkoj čitaonici vijest donosi i mjesečnik *Solinska kronika* u kojem piše:

»Sredinom svibnja 1996. godine u Vranjicu pri Hrvatskom kulturnom društvu Don Frane Bulić otvoren je Zavičajni muzej, te u sklopu njega novouređena knjižnica i čitaonica. Zavičajni muzej smješten je u prizemlju renovirane kuće na obali, jedne od najstarijih u Vranjicu, a na katu koje se nalazi mjesna ambulanta. Knjižnica je opremljena u cijelosti potpuno novim namještajem, početni knjižni fond nastojat će se prikupiti od samih mještana na način da svatko pokloni po jednu knjigu iz kućne biblioteke, dok će donaciju od nekih dvjestotinjak naslova pokloniti vranjički župnik don Pavao Vuković. Već u toku svibnja knjižnica bi trebala postati bogatija za televizijski prijemnik i videorekorder koji će pokloniti Grad Solin.«¹²⁵

Ogranak Mravince-Kučine osnovan je 2000. godine i bio je smješten u zgradi Hrvatskoga prosvjetnog doma u Mravincima gdje se već i ranije nalazila čitaonica u malenome prostoru od 22 m², a 2007. godine premješten je u novi veći prostor od 85 m² u kojemu djeluje i danas.¹²⁶ Ogranak Sv. Kajo utemeljen je 2005. godine u prostoru od 40 m², a 2011. je preseljen u novi i veći prostor od 50 m². Iako je time Gradska knjižnica Solin proširila svoju mrežu i područje djelovanja, prostor u kojem je bila smještena središnja knjižnica u prizemlju Doma, nije bio dostatan za smještaj građe i ostale usluge i aktivnosti koje je knjižnica provodila. Tako je 2006. godine preseljena u stambenu zgradu u centru u veći prostor od 246 m², a 2015. je dobila i dodatni prostor u prizemlju ispod knjižnice koji je uređen za kulturno-animacijske aktivnosti, tzv. Teatrin. Usprkos svim »proširenjima« prostor je i dalje najveći problem

117 IFLA-ine i UNESCO-ove smjernice za razvoj službi i usluga narodnu knjižnicu definiraju kao »organizaciju koju osniva, podržava i financira određena zajednica putem lokalne, regionalne ili nacionalne vlasti ili putem nekog oblika organizacije. Ona osigurava pristup znanju, informacijama i djelima mašte pomoću niza izvora i službi, a na raspolaganju je svim članovima zajednice bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost, dob, spol, religiju, jezik, invaliditet, ekonomski i radni status te obrazovanje. Glavne djelatnosti narodne knjižnice su pružanje usluga i osiguravanje građe na različitim medijima kako bi zadovoljila obrazovne i informacijske potrebe te potrebe za osobnim razvojem, uključujući i razonodu i potrebe vezane za slobodno vrijeme, kako pojedinaca tako i grupa. Također imaju važnu ulogu u razvoju i izgrađivanju demokratskog društva, omogućavajući pojedincu pristup širokom i raznolikom spektru znanja, ideja i mišljenja.« Narodna knjižnica 2003, str. 1-2.

118 Arhiva Gradske knjižnice Solin (dalje: GKS), Odluka o osnivanju javne ustanove Gradske knjižnice Solin, 20. lipnja 1996.

119 D. Sabolović-Krajina 2020, str. 117.

120 L. T[araš] 1996.

121 L. T[araš] 1997.

122 K. Tokić 1997.

123 Arhiva GKS, Odluka o osnivanju Gradske knjižnice Solin Odjel Vranjic od 5. studenog 1998.

124 K. Borković, 2007, str. 21.

125 I. J[urić] 1996.

126 Arhiva GKS, Izvješće o poslovanju Gradske knjižnice Solin za 2013.

Slika 7
Gradska knjižnica Solin, 2024. (Arhiva GKS)

s kojim se Gradska knjižnica danas suočava jer je njezin knjižni fond odavno prerastao postojeće kapacitete.

Naime, iako je knjižnica započela rad sa skromnim knjižnim fondom od oko 3000 knjiga te oko 200 članova, danas je njezin fond narastao na oko 70.000 knjižne i neknjižne građe, a broj članova na više od 2000. U prvoj godini rada imala je 3710 posjeta, a u 2023. godini 46.513 posjeta.¹²⁷ Trenutno je u knjižnici uz ravnatelja Ivana Peroša zaposleno još 12 djelatnika. Iz Izvješća o radu Gradske knjižnice Solin za 2023. godinu vidljivo je da je riječ o razvijenoj knjižnici s bogatim fondom, raznorodnim knjižničnim zbirkama i uslugama prilagođenim potrebama suvremenih korisnika. Njezino je poslovanje automatizirano još 2000. godine uvođenjem programske podrške *Medved*.¹²⁸ Godine 2009. prelazi na rad kroz programsku podršku *Crolist* čime je bilo omogućeno umrežavanje rada njezinih ogranaka te online dostupnost knjižničkoga kataloga. Od 2024. godine knjižnično je poslovanje

prebačeno na programsku podršku *Zaki* koja nudi još više različitih mogućnosti među kojima i jednostavniju posudbu e-knjige koju knjižnica nudi od 2021. godine. Važno je istaknuti i izdavačku djelatnost knjižnice koja je do 2023. godine objavila čak 30 naslova unutar nakladničkoga niza *Bibliotheca Salonitana* (slikovnice, stripovi, zbirke pjesama, spomenica, fotomonografija...). Drugi nakladnički niz *Digitalizirana Zavičajna zbirka Salonitana* obuhvaća 18 digitaliziranih i online dostupnih rijetkih i starih publikacija. Iako nakladništvo nije primarna djelatnost narodnih knjižnica, mnoge narodne knjižnice, uključujući i solinsku, objavljuju različite publikacije kako bi zaštitile i promovirale lokalnu kulturnu baštinu te obogatile svoje zbirke publikacijama sa specifičnim lokalnim temama.¹²⁹ Uz brojne kulturne, edukativne i zabavne programe koje samostalno organizira, knjižnica je i partner raznim udrugama, ustanovama, pojedincima i manifestacijama i nezaobilazan čimbenik u kreiranju javnoga života

¹²⁷ Arhiva GKS, Izvješće o radu Gradske knjižnice Solin za 2023. godinu.

¹²⁸ Informatizacija knjižnica u Hrvatskoj započinje intenzivnije od 1990. godine i u potpunosti je izmijenila i osuvremenila način knjižničnog poslovanja. D. Sabolović-Krajina 2020, str. 113.

¹²⁹ D. Sabolović-Krajina 2019, str. 21.

u gradu Solinu.¹³⁰ Najmanje što zaslužuje je jedna velika lijepa zgrada koja će moći primiti ne samo njezin sadašnji bogati fond i sve brojnije posjetitelje, nego koja će imati dovoljno prostora za rast i razvoj u sljedećih nekoliko desetljeća.

Zaključak

Začetci prvih knjižnica na području Solina javljaju se pri pučkim školama u drugoj polovini 19. stoljeća, kada je postojala i zakonska obveza formiranja školskih knjižnica koje su bile manje zbirke knjiga za učenike i učitelje. Fondovi prvih školskih knjižnica bili su vrlo skromni i sastojali su se tek od desetak ili nešto više knjiga koje su bile uglavnom religioznoga ili didaktičkoga sadržaja. S vremenom se mijenja struktura fondova školskih knjižnica, broj knjiga raste i sve je više onih pisanih i namijenjenih djeci, kao i pedagoških knjiga za učitelje. Kao i u ostatku hrvatskoga povijesnog prostora, početak 20. stoljeća u Solinu obilježava djelovanje pučkih knjižnica i čitaonica različitih društava. Pučke čitaonice djelovale su u Mravincima pri Hrvatskome prosvjetnom društvu *Zvonimir*, u Solinu pri Sokolskome društvu, u Vranjicu pri Hrvatskome pjevačkom društvu *Slavulj*. Uz prosvjetiteljsku ulogu, one su bile i mjesta okupljanja i druženja, imale su pretplate na novine i časopise, stolove za igranje društvenih igara, kasnije radio i TV prijarnike. U sklopu tvornica *Dalmacijacemeta* na području Solina djelovale su sindikalne knjižnice koje su, uz stručnu literaturu, u svojim fondovima imale i beletrističke naslove, književne hitove i klasike te lektirne naslove za potrebe radnika, njihove djece i drugih članova obitelji. Također su bile pretplaćene na novine i časopise te opremljene radio i TV prijarnicima. Poteškoće u radu sindikalnih knjižnica očitovale su se u nedostatku redovitih sredstava za obnovu fondova, kao i periodima slabijega interesa čitatelja i neredovitome vraćanju posuđenih knjiga. Prvu pravu narodnu knjižnicu Solin je dobio

1971. godine otvaranjem podružnice Narodne knjižnice u Splitu, koja se nalazila u centru Solina u *Voljakovoj* zgradi. Ta je knjižnica bila stručno organizirana i vođena te je imala Odjel za odrasle i Odjel za djecu i mlade. Korisnici knjižnice bili su uglavnom učenici osnovnih i srednjih škola i studenti. Podružnica je zatvorena 1988. godine, a Bibliobus Narodne knjižnice u Splitu imao je nekoliko stajališta u Solinu do 1993. godine kada je prestao s radom. Nakon nove teritorijalno-administrativne podjele zemlje, Solin osniva svoju Gradsku knjižnicu 1996. godine. Gradska knjižnica Solin s radom je započela u prizemlju zgrade Doma kulture, a od 2006. godine djeluje u većem prostoru u prizemlju stambene zgrade u centru grada. Knjižnica danas ima i tri ogranka, u Vranjicu, Mravincima i Sv. Kaju, nakladničku djelatnost, razvijene službe i usluge te poslovanje usklađeno sa suvremenim knjižničnim trendovima. Najveću poteškoću u radu Gradske knjižnice Solin predstavlja kronični nedostatak prostora koji bi zadovoljio adekvatan smještaj velikoga knjižničnog fonda te organizaciju različitih kulturno-edukativnih aktivnosti.

Prateći kronološki pojavu i djelovanje knjižnica na području Solina, vidljiv je kontinuitet knjižnične djelatnosti koja je mijenjala svoje oblike i načine organizacije ovisno o vremenu, namjeni i korisničkim potrebama. Evidentan je i interes dominantnih vladajućih struktura u pojedinim razdobljima koje su putem knjiga i knjižnica pokušavale nametnuti vlastitu ideologiju čitateljima, no pitanje je koliko su u tome bile uspješne jer su »obični« čitatelji uglavnom pokazivali interes za knjige potpuno drugačijega sadržaja. Ono što se sa sigurnošću može reći jest da je potreba za knjigama, knjižnicama i čitaonicama kao mjestima ne samo posuđivanja knjiga i informiranja, nego i druženja i susreta, u Solinu prisutna i živa više od jednoga i pol stoljeća. Stoga ovaj prilog predstavlja nužan okvir i uvod za moguća daljnja istraživanja iz područja ne samo povijesti knjižnica i čitaonica, nego i povijesti knjige i čitanja na području Solina.

130 Više o radu Gradske knjižnice Solin: <https://www.knjiznicasolin.hr/> (29. svibnja 2024.).

Kratice

DAST = Državni arhiv u Splitu

DC = *Dalmacija cement. List radnog kolektiva dalmatinskih tvornica cementa, cementnih i azbest-cementnih proizvoda*

SK = *Solinska kronika*

Izvori

Arhiva Gradske knjižnice Marka Marulića u Splitu

Arhiva Gradske knjižnice Solin

Arhiva Javne ustanove u kulturi *Zvonimir Solin*

Arhiva Osnovne škola don Lovre Katića

Arhiva Osnovne škole Vjekoslava Paraća

DAST-247, Pučka škola Rupotine

DAST-255, Osnovna/pučka škola »Vranjic«

DAST-671, Osnovna škola u Mravincima

Literatura

- S. Aralica 1979 Slavica Aralica, *Ivanov dan ka ministrov. Portret cementaškog knjižničara*, DC 238 (XXII), Solin 1979, 10.
- Đ. Baloević 2020 Đuro Baloević, *Kronologija. Osnovna škola Vjekoslava Paraća (1970. – 2020.)*, Solin 2020.
- K. Borković 2007 Karmen Borković (ur.), *Knjižnica – novo srce grada*, Solin 2007.
- V. Bubić 1980 Vanja Bubić, *Knjige cementašima*, DC 240 (XXIII), Solin 1980, 10.
- J. Buble 1968 J. Buble, *Zaboravljene knjige. Susret u biblioteci Doma kulture u Majdanu*, DC 99 (XI), Solin 1968, 7.
- N. Buble – LJ. Stipišić 1981 Nikola Buble – Ljubo Stipišić, *Rad folklornih grupa. Jedno područje kulturne djelatnosti u SOUR-u »Dalmacija – cement« u Solinu*, Solin 1981.

- T. Ćićerić 2021 Tonči Ćićerić, *Kulturno-prosvjetna djelatnost solinskog ogranka Seljačke sloge u predvečerje Drugoga svjetskog rata*, Tusculum 14, Solin 2021, 113-132.
- J. Grgić 2008. Josip Grgić, *Vranjic 20. stoljeća*, Solin 2008.
- A. Hajnrih 1974 Anica Hajnrih, *Knjige se (ipak) čitaju*, DC 168 (XVII), Solin 1974, 5.
- M. Hameršak 2009 Marijana Hameršak, *Višestruki odnosi i neočekivani ishodi: prvo stoljeće hrvatske dječje književnosti iz vizure povijesti čitanja, knjige i djetinjstva*, Časopis za suvremenu povijest 41/3, Zagreb 2009, 783–804.
- I. Javorčić 1984 Ivo Javorčić, *Vranjička kronika (1918-1941)*, u: Duško Kečkemet – Ivo Javorčić, *Vranjic kroz vjekove*, Split 1984, 147-212.
- J. Javornik 2019 Jože Javornik, *Sindikalne knjižnice v Mariboru 1945–1951*, Časopis za zgodovino in narodopisje 1, Maribor 2019, 45-65.
- M. Jukić 2014 Marijana Jukić, *Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske – najmasovnija društveno-politička organizacija u socijalističkoj Hrvatskoj*, Arhivski vjesnik 57/1, Zagreb 2014, 294–295.
- I. J[urić] 1996 [nes] J[urić], *Knjižnica čeka knjige*, SK 21 (III), Solin 15. 5. 1996, 8.
- D. Kečkemet 1984 Duško Kečkemet, *Prošlost Vranjica*, u: Duško Kečkemet – Ivo Javorčić, *Vranjic kroz vjekove*, Split 1984, 11-146.
- A. Lučić 1969 A. Lučić, *U slobodno vrijeme*, DC 114 (XII), Solin 1969, 6.
- M. M. 1978 M. M., *Čitanja duga šesnaest godina*, DC 223 (XXI), Solin 1978, 6.
- J. Marović 2015 Josip Marović, *KUD Zvonimir Mravince*, Mravince 2015.
- M. Matijević – M. Domazet 2006 Marko Matijević – Mladen Domazet, *Solinska svakodnevica u osvit novoga doba*, Solin 2006.
- V. Mihanović 2007 Vesna Mihanović, *Iz povijesti solinskih knjižnica i čitaonica*, u: Karmen Borković (ur.), *Knjižnica – novo srce grada*, Solin 2007, 12-13.
- H. Mladineo Mika – N. Bajić-Žarko 2009 Hania Mladineo Mika – Nataša Bajić-Žarko (pr.), *Vodič kroz arhivske fondove i zbirke*, Split 2009.
- J. Morpurgo 1965 Josip Morpurgo, *Dalmacija cement (1865. – 1965.)*, Zagreb 1965.
- E. Munjiza – S. Kragulj 2010 Emerik Munjiza – Snježana Kragulj, *Utemeljenje i rad školskih knjižnica u Hrvatskoj do kraja XIX. stoljeća*, Život i škola 56/23, Osijek 2010, 15-168.
- I. Mužić 1969 Ivan Mužić, *Čitaonica Prvoborca*, DC 114 (XII), Solin 1969, 6.
- Ž. M[užić] 1980a Ž[eljko] M[užić], *Knjige naše žalosne*, DC 248 (XXIII), Solin 1980, 10.

- Ž. M[užić] 1980b Ž[eljko] M[užić], *Mijenjati navike*, DC 249 (XXIII), Solin 1980, 10.
- Ž. M[užić] 1981 Ž[eljko] M[užić], *Stvarajmo kulturu čitanja*, DC 261 (XXIV), Solin 1981, 10.
- Narodna knjižnica 2003 *Narodna knjižnica. IFLA-ine i UNESCO-ove smjernice za razvoj službi i usluga*, Zagreb 2003.
- D. Petričević 1996 Darka Petričević, *Počeci osnivanja narodnih knjižnica i čitaonica u Splitu s posebnim osvrtom na rad i razvoj Gradske knjižnice Marka Marulića*, Split 1996.
- A. Prižmić 1992 Ana Prižmić, *O pokretnoj knjižnici (bibliobusnoj službi) s posebnim osvrtom na rad bibliobusne službe Narodne knjižnice u Splitu*, Split 1992.
- D. Sabolović-Krajina 2019 Dijana Sabolović-Krajina, *Male knjižnice kao nakladnici*, u: Karmen Krnčević – Vilijam Lakić (ur.), *Nakladništvo u baštinskim ustanovama*, Šibenik 2019, 21-37.
- D. Sabolović-Krajina 2020 Dijana Sabolović-Krajina, *Narodne knjižnice u tranziciji. Sociološki aspekti*, Koprivnica 2020.
- A. Slavić 2004 Anđelka Slavić, *Naših 50 godina*, Solin 2004.
- M. Slišković 1982 Meri Slišković, *Biblioteka puna problema*, DC 265 (XXV), Solin 1982, 10.
- Splitski almanah 1925 *Splitski almanah i adresar za godinu 1925*, Split 1925.
- J. Stipanov 2015 Josip Stipanov, *Povijest knjižnica i knjižničarstva u Hrvatskoj*, Zagreb 2015.
- A. Stipčević 2008 Aleksandar Stipčević, *Socijalna povijest knjige u Hrvata, Knjiga III., Od početka hrvatskog narodnog preporoda (1835.) do danas*, Zagreb 2008.
- L. T[araš] 1996 L[adislava] T[araš], *Otvorena knjižnica*, SK 26 (III), Solin, 15. 11. 1996, 17.
- L. T[araš] 1997 L[adislava] T[araš], *Gradska knjižnica počela s radom*, SK 31 (IV), 15. 4. 1997, 11.
- K. Tokić 1997 Katja Tokić, *Obogatiti knjižni fond*, SK, 28 (IV), Solin, 15. 1. 1997, 15.
- F. Vončina 1958 Frano Vončina, *Tvornička biblioteka i njen značaj*, DC 7 (I), Solin 1958, 7.
- Zakon o odgoju i obrazovanju 2008 *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, Narodne novine 87/2008 (2789), Zagreb 2008.
- B. Zelić-Bučan 1997 Benedikta Zelić-Bučan, *Od Kuka do Mravinaca. Predpovijest i povijest sela Mravinca*, Split 1997.
- S. Žuljić 2001 Stanko Žuljić, *Regionalno i teritorijalno ustrojstvo Hrvatske u razdoblju između godina 1945. – 2000.*, *Ekonomski pregled* 52/1-2, Zagreb 2001, 3-28.

Summary

Nada Topić

A contribution to the study of the history of libraries and reading rooms in Solin

Key words: Solin, history of libraries and reading rooms, school libraries, public libraries, factory libraries

The centennial anniversary of the founding of the Reading Room and Library of the Solin Sokol (Falcon) Society (1923–2023) provided the impetus to research and present the history of librarianship in Solin, which dates back to the second half of the 19th century with school libraries. Since then library services in Solin have been organized in various forms (school libraries, parish libraries, private libraries, public libraries and reading rooms, libraries of labour and trade union organizations and enterprises, and bookmobiles). This paper, based on archival and other sources (periodicals, oral history) and available published data, presents the work of libraries and reading rooms in the Solin area in the context of the time in which they operated and the diverse user groups they served. The first part of the paper discusses the work of school libraries, starting with the first public school, founded in 1870 in Vranjic, up to the present day. The second part of the paper covers the activities of public libraries and reading rooms, which began to be established at the beginning of the 20th century, with particular focus on the work of the Reading Room and Library of the Solin Sokol Society. The third part describes the work of factory trade union libraries formed with the Dalmacijacement company from the late 1950s to the early 1980s. The fourth part highlights the work of the Solin branch of the Public Library in Split, which operated from 1971 to 1988, as well as its mobile library - the Bookmobile. The fifth part provides information about the activities of the Solin City Library since its establishment in 1996. The operation of all these types of libraries testifies to the continuity of library services in the Solin area, which has been subject to the social and technological changes that characterized the period under study.

Translated by Radovan Kečkemet

